

„Numele lui Kőrösi Csoma Sándor
este demn să dăinuie în vecie.”

(B. Saint-Hilaire)

KÖRÖSI CSOMA SÁNDOR, FONDATORUL FILOLOGIEI TIBETANE

ZÁGONI JENŐ

Începînd din Renaştere, marii călători, pornind în căutarea unor drumuri neumblate şi descoperind continente noi, mutînd mai departe marginile lumii, au făcut ca întinderea acestuia să crească de zece ori. Cristofor Columb descoperă America; Magellan pătrunde în Oceanul Pacific ca să cuprindă pentru Spania, insulele rîvnite de portughezi; Cortez ajunge pînă în Mexic, înecînd în sînge regatul aztecilor; Pizarro cucereşte Peru, trecînd prin foc şi sabie ţara incaşilor. Acestea – şi altele – au fost încercări ale lumii feudale de a obţine prin rapt bunurile pe care nu erau în stare să le creeze prin muncă.

N-au lipsit, desigur, nici cercetătorii însufleţiţi de o sinceră pasiune pentru valoarea ştiinţifică. Astfel, englezul James Cook, descoperitorul Noii-Zeelande, împreună cu cei doi savanţi germani, Johannes şi Georg Forster,

au fost cei dintâi exploratori ai regiunilor din jurul Polului Sud, aducând prețioase contribuții la cunoașterea unor regiuni fără contur pe harta globului pământesc. Ucraineanul Mikluho-Maklai a cutreierat ținuturile Noii-Guinee, studiindu-le ca geograf și naturalist, cu o luare aminte străină de orice intenții exploatare. Din această familie de cercetători face parte și transilvăneanul Kőrösi Csoma Sándor, care a pornit de unul singur, căutând nu aur, nici drumuri negustorești, ci temeinice cunoștințe despre știința și cultura străveche a unor popoare, din țări foarte îndepărtate de noi, contribuind la schimbul de valori spirituale între Orient și Occident. „El trezește în cugetul nostru aceeași aleasă încântare și aceleași emoții, ca și drumul spătarului Milescu în China, însemnările de călătorie ale lui Dinicu Golescu sau Ion Codru Drăgușanu” – mărturisea Vlaicu Bârna în prefața cărții „Drumul cel mare” de Korda István.

MOMENTE DIN VIAȚA ȘI ACTIVITATEA LUI KŐRÖSI CSOMA SÁNDOR

Kőrösi Csoma Sándor s-a născut în satul Chiuruș, aparținător orașului Covasna, într-o familie de grăniceri secui, la sfârșitul lunii martie 1784.

Părinții, Csoma András și Gecse Krisztina, la fel ca toți locuitorii satului, au fost nevoiți din cauza pământului mai puțin fertil să-și câștige existența și din pădurărit, confecționări de site, transportând obiectele executate, nu numai la târgurile din Transilvania, Moldova și Țara Românească, dar și în țările învecinate.

Casa părintească, școala sătească, viața aspră, dar omenească și onestă au contribuit din plin la formarea caracterului tinărului Csoma Sándor. După anii de școală din Chiuruș, la vârsta de 15 ani devine elev-slugă la Colegiul din Aiud, fiind nevoit să facă servicii școlii și colegilor proveniți din familiile înstărite pentru a-și câștiga existența și a urma cursurile.

După absolvirea studiilor medii și superioare, fiind un elev eminent, el studiază, datorită unei burse primite din Anglia, limbile orientale la Universitatea din Göttingen, iar în toamna anului 1818 se întoarce în Transilvania. Profesorului și teologului deja renumit, cu o pregătire impresionantă, i se deschide perspectiva unei cariere fără griji. Cu toate acestea alege partea mai grea a vieții, munca dedicată științei, a cercetării ținuturilor îndepărtate.

Încă din tinerețe se hotărăște să întreprindă o călătorie în dorința de a efectua cercetări lingvistico-etnice. În scopul realizării planului dorit, învață limbi străine, în special cele orientale, se dedică unui mod de viață spartan, pentru a se obișnui cu condiții deosebit de grele. În toamna anului 1819 pornește la drum pe jos, având ca bagaj . . . doar cele 17 limbi, – printre care și limba română –, pe care le stăpînea, foarte bine, și . . . voința fermă, de neînfrînt, setea nestinsă de a cunoaște și învăța.

Conform planului său inițial trebuia să călătorească prin Odessa, Moscova și Irkutsk, în Asia Centrală, însă din cauza epidemiilor este nevoit

să încerce atingerea țelului propus printr-un ocol spre sud. Pornește la drum din Aiud. Prin Sibiu, Turnu Roșu, București și Sofia ajunge la Alexandria. Următoarele „stații” ale călătoriei sale tot mai primejdioase – efectuate pe jos, cu nave, bărci, plute și caravane – sînt Larnaca, Sidon, Beirut, Aleppo, Mosul și Bagdad, de unde pleacă la Teheran. Timp de 4 luni rămîne în capitala Persiei, perfecționîndu-se în limbile orientale. La 1 martie 1821, părăsește orașul și prin Meshed și Buhara dorește să ajungă în Asia Centrală. Întrucît teritoriile respective deveneau ținta aspirațiilor de colonizare anglo-ruse, iar dincolo de Emiratele Buhara izbucnise un război civil, Kőrösi Csoma a fost nevoit să-și schimbe din nou direcția, plecînd spre sud, la Kabul. Această călătorie – pe jos – în condiții vitrege, prin ținuturi puțin locuite a durat 10 luni. În capitala afgană învățatul european se întâlnește cu un grup de ofițeri francezi, în compania cărora într-un confort neobișnuit pentru el sosește în orașul Lahore, de unde, singur continuă drumul prin capitala Kashmirului, Srinagar, în orașul Leh din regiunea Ladak. Pînă aici, pelerinajul lui Csoma Sándor a durat doi ani și șapte luni. În continuare, intenționa să ajungă prin deșert și prin Munții Karakorum în Asia Centrală, însă cei din Leh l-au sfătuit să renunțe la această rută periculoasă, lungă de 3 000 km, din care două treimi era neexplorată de europeni. Astfel și a treia oară este nevoit să renunțe la atingerea cît mai urgentă a țelului său final. Se întoarce spre Lahore, iar în drum se întâlnește cu **W.W. Moorcroft**, reprezentant al guvernului englez, care convingîndu-se de talentul deosebit al călătorului modest, îi propune contra elaborării unor lucrări de sinteză privind limba tibetană, ajutor material guvernamental și acces liber la bibliotecile mănăstirilor din Tibet. Csoma cunoscînd faptul că aceste biblioteci ascund valori spirituale milenare, documente și manuscrise inaccesibile pînă atunci pentru oamenii de știință, neavînd „cheia” descifrării acestora, în speranța că în urma cercetărilor pe care le va efectua va găsi și mărturii scrise referitoare la originea și istoria antică a poporului din care se trage, acceptă propunerea.

Pentru Kőrösi Csoma, 16 iulie 1822 – dată la care s-a întîlnit cu **W.W. Moorcroft** – marchează începutul unei vieți noi, rar întîlnită în istoria științei și a explorărilor. Într-o perioadă de șapte ani, printr-o voință și abnegație fanatică, cu un talent ieșit din comun pentru filologia universală, a creat lucrări cu o valoare inestimabilă. În condițiile deosebit de vitrege ale iernilor de sub poalele celor mai înalți munți din lume, în chiliile neîncălzite ale mănăstirilor din Zangla, Puktal și Kanam studiază sute de volume de lucrări ale științei și literaturii, zeci de mii de manuscrise, conspectînd, adunînd și selectînd un bogat material de peste 40.000 cuvinte, care va sta la baza principalelor sale lucrări.

Ca rezultat al cercetărilor, întocmește „**Dicționarul tibetano-englez**” (Dictionary Tibetan and English) și „**Gramatica limbii tibetane**” (A Grammar of the Tibetan language in English) care vor vedea lumina tiparului în anul 1834 la Calcutta sub îngrijirea Societății Asiatice. Cele două lucrări au o

importanță deosebită pentru istoria lingvisticii orientale, deoarece ele pun bazele filologiei tibetane. Ca urmare a prodigioasei sale activități, în anul 1830 a fost ales ca membru al Societății Asiatice Regale din Londra, în 1833 al Societății Maghiare de Științe, iar în 1834 devine membru de onoare al Societății Asiatice Bengaleze.

În perioada anilor 1835–1842, continuă cercetările lingvistice la nord de Calcutta, de-a lungul fluviului Gange, iar în cadrul Societății Asiatice Bengaleze – devenind bibliotecar (1837–1842) pregătește manuscrisul **Dicționarului sanscrito-tibetano-englez**, a **Vocabularului sanscrito-anglo-maghiar** etc. În același timp publică în revista **Journal of the Asiatic Society of Bengal** numeroase studii și articole din domeniul filozofiei, istoriei, geografiei, medicinei, lingvisticii tibetane, al istoriei religiei budiste.

Nu a abandonat însă nici scopul său inițial, de a continua cercetările lingvistice și etnice în Asia Centrală. În februarie 1842 pornește la drum spre capitala Tibetului, Lhasa, dorind apoi să ajungă prin Munții Himalaya în Mongolia, dar pe parcurs, în regiunea Tera se îmbolnăvește de malarie și moare la Darjeeling la 11 aprilie 1842.

Ca o mărturie a aprecierii activității sale științifice, în afara lucrărilor sale principale – care au fost și sint reeditate de mai multe ori – stau și volumele tipărite după moartea lui Kőrösi Csoma Sándor: **Sanscrit-Tibetan-English Vocabulary** (1910, 1944, 1978, 1984); **Tibetan Studies** (1885, 1912, 1972, 1984); **The Life and Teachings of Buddha** („Viața și învățăturile lui Buddha”) (1957, 1972, 1982, 1984) și altele.

ECOUL VIEȚII ȘI OPEREI LUI KÖRÖSI CSOMA SÁNDOR

În afara revistelor de specialitate, care publică studiile și comunicările lui, activitatea călătorului și lingvistului transilvănean este urmărită și de presa vremii din Europa și Asia. Sursele de informații le constituie vizitele efectuate de unele personalități la locurile pe unde a trudit cercetătorul, corespondența dintre Kőrösi Csoma Sándor și unele oficialități din Transilvania, India, Iran și Anglia. Primele înștiințări despre modul lui de viață și despre condițiile vitrege de lucru, le aflăm prin intermediul medicului englez Dr. **G.E. Gerard**, care l-a vizitat la mănăstirea din Zangla. „În acest loc, într-o chilie mică, neîncălzită, înfășurat într-o pătură, studiază documentele bibliotecii dis-de-dimineată pînă la înserare, permițându-și numai mici pauze pentru consumarea amestecului de ceai cu untură. Patul lui era podeau de argilă, iar pereții de piatră îi dădeau adăpost în iernile aspre de sub poalele Himalayei. În acest loc și în aceste condiții – care disperau pe oricine altul – a adunat și a ordonat 40.000 de cuvinte tibetane...” Informarea amplă a medicului englez a fost preluată de numeroase ziare și reviste din Europa și Asia. Prin intermediul publicațiilor franceze și germane, **Albina Românească** publică în anul 1830 informații despre „unul dintre cei mai

curajoși exploratori", iar **Blätter für Geist, Gemüth und Vaterlandskunde** din Braşov (1856) apreciază activitatea ştiinţifică a lui Kőrösi Csoma.

După editarea Dicţionarului tibetano-englez şi a Gramaticii limbii tibetane, opere de bază inegalabile pînă-n prezent, oamenii de ştiinţă de pretutindeni au elogiat munca supraomenească a modestului filolog european. Compatrioţii săi au fost mîndri de curajosul călător, care şi-a sacrificat întreaga sa viaţă pe altarul ştiinţei şi culturii universale. În ajutorarea lui, în ţară – dar şi în străinătate – au fost întreprinse colecte de sume importante. Prin intermediul ziarelor: **Tudományos Gyűjtemény** („Culegeri ştiinţifice”); **Erdélyi Híradó** („Jurnal transilvănean”) etc., oamenii au urmărit activitatea savantului în Asia îndepărtată.

Kőrösi Csoma nu şi-a uitat însă pămîntul natal, concetăţenii săi. Cu toate că el a trăit în condiţii deosebit de grele – explicate şi de modul de viaţă preconizat de ascetism – ca semn de recunoştinţă şi dragoste faţă de semenii săi, o parte a ajutoarelor primite şi a dreptului de autor le-a trimis acasă. Astfel, sume importante au primit Colegiul din Aiud, rudele sale, precum şi toţi sătenii din Chiuruş. Şcolii militare de grăniceri din Tîrgu Secuiesc i-a donat un stipendiu, care în 1860, după desfiinţarea acestei instituţii de învăţămînt, a fost transferat Colegiului Mikó (azi Liceul de Matematică-Fizică) din Sfîntu Gheorghe. Dobînda banilor a fost folosită pînă la începutul celui de-al doilea război mondial pentru recompensarea în bani şi în cărţi a celor mai sîrguincioşi elevi. Sprijinatorilor săi din Transilvania şi unor biblioteci din Austria, Italia, Ungaria, Anglia, Cehia, Germania şi din Transilvania, printre care şi celor din Aiud, Blaj, Cluj, Sibiu, Tîrgu Mureş, Odorheiu Secuiesc, le trimite exemplare din lucrările sale. „Nu am trimis aceste cărţi cu scopul de a fi studiate în Transilvania, ci ca dovezi ale recunoştinţei mele şi ale studiilor efectuate în Asia, că pînă ce savanţii îşi vor pronunţa sentinţa despre ele, să vadă lumea, că şi noi am făcut ceva pentru deschiderea izvoarelor ştiinţei asiatice” – scria în anul 1835 foştilor săi profesori din Aiud.

MEMORIA LUI KÖRÖSI CSOMA SÁNDOR

Locuitorii judeţului nostru au apreciat la valoarea lor reală meritele ştiinţifice deosebite şi viaţa plină de abnegaţie a lui Kőrösi Csoma Sándor. **Kónya Sámuel**, învăţătorul satului Chiuruş, îşi exprima într-o poezie admiraţia faţă de fiul de renume al micii localităţi. Timp de peste un veac recitarea acestei poezii de către cel mai bun elev al şcolii va constitui punctul culminant al serbărilor de închidere al anului şcolar.

Csoma Sándor a devenit şi erou al basmului popular local. Poetul şi publicistul **Zajzoni Rab István** (1832–1862), – care a vrut să „calce” pe urmele lui Kőrösi Csoma, împiedicat fiind în realizarea acestei dorinţe de o boală contactată în închisorile absolutismului şi de moartea sa timpurie – publică în anul 1858 un basm, despre marele cărturar, auzit în mai mul-

te variante din gura unor țărani din județul Trei Scaune, care lucrau la Zizin. În nota sa introductivă, printre altele, menționează, că din nici una din variantele basmului nu a lipsit partea, din care reiese că Csoma Sándor în douăzeci și patru de ore a reușit să învețe și cea mai grea limbă din lume.

Moartea subită a lui Kőrösi Csoma Sándor a zguduit pe toți cei care l-au iubit, i-au respectat și apreciat activitatea plină de abnegație. Societatea Asiatică Bengaleză din Calcutta, unde a pregătit pentru editare lucrările sale, a ridicat deasupra mormântului său un obelisc. În urma raportului doctorului **Archibald Campbell**, care a fost martorul ultimelor zile ale savantului, au apărut necrologuri în diferite publicații din țară și peste hotare. La 20 iulie 1842, **Gazeta de Transilvania** anunța cu întristare cititorilor săi moartea lui Kőrösi Csoma Sándor.

Odată cu încetarea din viață, memoria marelui om de știință nu a fost uitată, nici chiar după cei 150 de ani care au trecut de la moartea sa. Numai după câțiva ani, la Londra și Budapesta sînt editate primele monografii ample, autentice, iar statuile lui au fost dezvelite la Calcutta, Aiud și Budapesta. S-au organizat numeroase manifestări comemorative și sesiuni științifice la Chiuruș, Aiud, Covasna, Sfîntu Gheorghe, Cluj, Darjeeling, Calcutta, Londra etc., iar multe din operele sale au fost reeditate la Calcutta, Beijing, Delhi, București și Budapesta. Personalități ale lumii științifice, din Europa și Asia cercetează viața și activitatea lui Csoma. Printre ei amintim doar câțiva: Filozoful german **Arthur Schopenhauer** (1788–1860); orientalistul și politicianul francez **Jules Barthélemy Saint-Hilaire** (1805–1895); poetul englez **Robert Browning** (1812–1889); renumitul explorator și diplomat francez **Auguste Pavie** (1874–1925); secretarul Societății Asiatice **Eduard Denison Ross** (1881–1940) etc. Pentru mulți dintre ei viața lui Csoma a fost un exemplu de urmat. Iată ce scrie printre altele **J.B. Saint-Hilaire**: „Numele lui Kőrösi Csoma Sándor este demn să dăinuie în vece. Voință puternică, dragoste și perseverență față de știință în îndeplinirea obligației luată de la sine, fixată în mod conștient de către el, – se pune întrebarea: există vreun caz, în care cineva l-ar fi depășit în aceasta?”. Savantul englez **George Sarton** mărturisește următoarele: „În momentele de suferință, îndoială, deznădejde și revoltă adesea m-am gîndit la Csoma Sándor și am primit consolare și putere. L-am văzut pe el suferind în celula mică, întunecoasă, rece a sătucului de la poalele Himalaiei, îndeplinind cu credință misiunea grea luată de la sine.” Despre opera lui, secretarul Societății Asiatice Bengaleze **Solomon Malan** (1812–1894) scria: „Csoma a pus fundamentul (tibetisticii), iar alții au „construit” doar pe acesta.”

Nu greșim, dacă afirmăm, că în Transilvania cel mai mult pentru cultivarea și ocrotirea memoriei lui Kőrösi Csoma a făcut-o **Sándor József** (1853–1945). Acest scriitor, publicist, redactor, primul traducător în limba maghiară a lui Eminescu, deputat în parlamentul român, născut la București, într-o familie originară din Pachia, a publicat timp de o jumătate de

secol numeroase articole, a ținut expuneri, a dat publicității chemări pentru colecte de bani pentru monumentul lui Csoma, a comandat mai multe portrete, donându-le instituțiilor de cultură din județ. La propunerea și intervenția sa, în 1904 numele satului Chiuruș a fost schimbat în Csoma-chiuruș. Chemările lui Sándor József nu au rămas fără ecou, profesorii și elevii Colegiului Mikó din Sfântu Gheorghe au organizat numeroase festivități comemorative, manifestări artistice, veniturile urmînd a fi folosite la ridicarea unui monument la Chiuruș. Tot în acest scop studenții originari din județ au prezentat mai multe programe artistice.

În anul 1907 a apărut biografia lui Kőrösi Csoma scrisă de **Benedek Elek**. După doi ani s-a sărbătorit 125 de ani de la nașterea lui Kőrösi Csoma. Datată la 25 decembrie 1909, administrației satului Chiuruș îi sosește o scrisoare din orașul Darjeeling, în al cărui cimitir se află mormîntul savantului transilvănean. Din însărcinarea Societății Asiatice Bengaleze, expeditorul scrisorii, **D.M. Löffler**, cerea din partea satului un pumn de pămînt și o placă comemorativă. Placa de marmură neagră, pumnul de țărîină din pămîntul natal și o coroană de stejar au fost trimise la Darjeeling în martie 1910, fiind așezate pe mormîntul lui Csoma, într-un cadru festiv.

Pentru virtuțile sale umane și științifice, pentru rezultatele cercetării budismului, a fost declarat în anul 1933, la Tokio **boddhisatva** (cuvînt sanscrit = sfînt a lui Buddha). În prezența personalităților vieții științifice și ecleziastice japoneze și străine, după ceremonia respectivă s-a ținut o sesiune științifică comemorativă. La Universitatea Taisho a fost dezvelită statuia primului străin din afara lumii budiste – a lui Kőrösi Csoma Sándor. Cu referiri la acest eveniment, **Familia** (nr. 5–6/1934) apreciază activitatea științifică a cărturarului transilvănean.

În anii 1934–1935 s-a sărbătorit 150 de ani de la nașterea lui Kőrösi Csoma Sándor. La Chiuruș, Covasna, la Colegiul Mikó și Muzeul din Sfântu Gheorghe au fost organizate manifestări comemorative, cu participarea corurilor din Zagon, Simeria și Sfântu Gheorghe, a mai multor orchestre și fanfare din județ, elevii și studenții dînd mai multe programe artistice. Inițiatorii acestor acțiuni au fost **Sándor József, Debreczy Sándor, Szabó Gyula, Konsza Samu și Incze László**. În perioada decembrie 1936 – martie 1938 apare în ziarul local **Székely Nép** („Poporul secuiesc”) romanul serial al vieții lui Csoma Sándor, editat (1938, 1942) în orașul Sfântu Gheorghe și sub formă de carte avînd ca titlu **Kőrösi Csoma Sándor csodálatos élete** („Viața admirabilă a lui Kőrösi Csoma Sándor”).

În anul 1942, la Aiud, Năsăud, Tîrgu Mureș, Reghin, Sfântu Gheorghe, Chiuruș, Tîrgu Secuiesc, Miercurea Ciuc și în alte localități au fost organizate solemnități prilejuite de aniversarea a 100 de ani de la moartea savantului. Biblioteca Universității din Cluj a organizat o expoziție comemorativă și o sesiune științifică, la care a participat și tibetologul italian **Giuseppe Tucci**, căruia pentru meritele sale deosebite i s-a acordat titlul de doctor honoris causa al Universității din Cluj.

Cele două puncte principale din planul comitetului județean de organizare a manifestărilor din 1942, — înființarea casei memoriale și inaugurarea unui monument în Chiuruș — nu s-au realizat din cauza stării de război deși o sumă importantă a stat la dispoziția acestuia. Până-n anul 1934 au fost colectate 35 mii lei, sumă care până la sfârșitul anului 1942 s-a dublat. Acești bani au ajuns în 1943 la județ, de unde în viltarea războiului au dispărut.

În anii următori s-a dezvelit statuia lui Csoma la Tîrgu Mureș, iar mai tîrziu în orașul Göttingen a fost așezată o placă comemorativă pe casa în care a locuit acesta în anii de studii.

Romanul vieții lui Kőrösi Csoma Sándor **A nagy út** („Drumul cel mare”) operă a scriitorului clujean **Korda István**, publicat în anul 1956, a apărut în limba română la Editura Tineretului (1958), în tălmăcirea lui **Ion Chi-nezu** și cu prefața lui **Vlaicu Birna**.

Visul de peste 100 de ani al locuitorilor satului Chiuruș, de a avea un monument al marelui savant — semn de recunoștință a posterității față de fiul satului, a fost realizat în anul 1958, cînd la inițiativa comitetului orășenesc U.T.C. din Covasna s-a aniversat 175 de ani de la nașterea lui Kőrösi Csoma, executîndu-se bustul marelui savant care începînd din anul 1969 se află în fața căminului cultural „Kőrösi Csoma Sándor” din Chiuruș.

Noua reorganizare administrativă a țării, înființarea județului Covasna, a deschis largi perspective și pentru desfășurarea unor activități culturale-artistice de o rezonanță națională.

Cea de-a 185-a aniversare a nașterii lui Kőrösi Csoma Sándor (1969) a fost prilejul unor manifestări ample, organizate de Academia Republicii Socialiste România în colaborare cu organele județene de partid și de stat. Comemorările au avut loc la Sfîntu Gheorghe, Covasna și Chiuruș. La Covasna a fost așezată piatra de temelie a statuii, o stradă din Sfîntu Gheorghe poartă de la această dată numele lui Kőrösi, iar la Covasna și Chiuruș s-au organizat expoziții de artă plastică și documentară. Tot în acest an la Aiud și Teheran se dezvelesc plăci comemorative.

În anul 1970, se editează la București poemul **Csoma Sándor naplója** („Jurnalul lui Csoma Sándor”) de poetul **Magyari Lajos**. Succesul a fost incontestabil, cartea fiind apoi reeditată de mai multe ori și tradusă în limbile română, engleză, rusă, franceză, japoneză, germană și hindi.

În afara celor menționate mai sus, în perioada anilor 1950–1970, au apărut numeroase studii și articole în publicațiile: **Limba Română** (6/1954); **Steaua** (7/1957); **Scrisul Bănățean** (1/1959); **Iașul Literar** (4/1959); **Comunicările Societății științelor medicale** (1961); **Magazin Istoric** (6/1968); **Cuvîntul nou** (65, 66/1969) și altele.

În anul 1972, la Delhi, în colecția „Biblioteca Himalayica” apare volumul **Life and Works of Alexander Csoma de Kőrös** („Viața și opera lui Kőrösi Csoma Sándor”), la București se editează în limba maghiară lucra-

rea **Buddha élete és tanításai** („Viața și învățăturile lui Buddha“), iar tânărul **Jakabos Ödön** (1940–1979), originar din Ojdula (jud. Covasna), urmînd drumul parcurs de Csoma, aduce un pumn de pămînt din Chiuruș la mormîntul savantului. Întorcîndu-se acasă cu pămînt din Darjeeling, a ținut numeroase expuneri despre drumul său ieșit din comun.

În anii 1976 și 1977 au fost organizate simpozioane în memoria sa la Universitatea din Delhi (India), respectiv la Mátrafüred (R.P.U.), materialele expunerilor fiind editate în două volume. Tot la Delhi, în 1978, a fost reeditat Dicționarul tibetano-englez. În anul 1979, la București apare o monografie a prof. univ. **Csetri Elek**, iar în 1981 în India o lucrare asemănătoare de savantul **Hindera Nath Mukerjee**. Cu titlul „**Ein Siebenbürger – Csoma Körösi – wandert nach Tibet**“ („Călătoriile unui transilvănean – Körösi Csoma – în Tibet“), **Franz Remmel**, dedică un amplu capitol din volumul „**Karawanen auf der Todesstrasse**“ (București, 1982) vieții și activității lui Körösi.

În cadrul aniversărilor culturale propuse de UNESCO pentru anul 1984 s-a sărbătorit și aniversarea a 200 de ani de la nașterea orientalistului Körösi Csoma Sándor. Au fost organizate sesiuni științifice și expoziții comemorative la Paris, Londra, Moscova, Washington, Beijing, Delhi, Varșovia, Göttingen, Tokio, Budapesta, Helsinki și în alte metropole din lume. S-au dezvelit plăci comemorative în principalele orașe din Orient pe unde a trecut, s-au turnat filme documentare și artistice. Au apărut sau au fost reeditate numeroase monografii, printre care lucrările geografului francez **Bernard Le Calloc'h**, ale istoricului literar **Szilágyi Ferenc** și opere complete a lui Csoma. Despre viața și activitatea lui s-au scris articole și studii în România, precum și în multe alte țări ale lumii.

Artiștii noștri plastici au creat numeroase lucrări în diferite genuri ale artei și a fost editată la București o nouă monografie de **Csetri Elek**, „Bibliografia Körösi Csoma Sándor“ de **Zágoni Jenő**, iar la Cluj-Napoca a cincea ediție a romanului „Drumul cel mare“ de **Korda István**.

În anii socialismului, moștenirea morală și intelectuală a lui Körösi Csoma Sándor a fost interpretată la justa ei valoare și a inspirat la creație numeroși poeți, scriitori, publiciști, artiști plastici, meșteri populari originari din județul Covasna, sau pe acei care activează aici. Printre aceștia se află poeții **Farkas Árpád** și **Magyar Lajos**, scriitorii și publiciștii **Beke György**, **Czegő Zoltán**, **Gazda József**, **Kisgyörgy Zoltán**, **Kónya Ádám**, **Sylvester Lajos**, **Veress Dániel** și alții. Este impresionant și numărul mare al artiștilor plastici, al meșterilor populari: **Baász Imre**, **Biró Gábor**, **Csutak Levente**, **Eröss János**, **Jakabos István**, **Kisgyörgy Tamás**, **Kósa Bálint**, **Köpe Géza**, **Gazdáné Olosz Ella**, **Plugor Sándor**, **Torró Vilmos**, **Vinceffy László** etc., care prin mijloacele proprii artei lor au imortalizat această personalitate deosebită, a cărei operă a intrat de peste 150 de ani în patrimoniul culturii universale, dăinuind și în prezent.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

1. * * * **Inștiințări literare din Asia**, Albina Românească, Iași, 1830, 43–44, 47–48.
2. * * * **Csoma de Körös**, Necrolog, Gazeta de Transilvania, Brașov, 1842, 114.
3. * * * **In cauza cestiunei originii maghiare**, Gazeta de Transilvania, Brașov, 1852, p. 382.
4. OLTEANU, ALEXANDRU, **Maksay Albert despre Al. Körösi Csoma**, Familia, Oradea, 1934, nr. 5–6, p. 136–137.
5. KELEMEN BÉLA, **Un orientalist maghiar din Transilvania: Körösi Csoma Sándor**, Limba Română, București, 1954, nr. 6, p. 86–91.
6. KORDA ISTVÁN, **Drumul cel mare**, Romanul vieții lui Körösi Csoma Sándor, Tradusă de Ion Chinezu, cu o prefață de Vlaicu Bârna, Editura Tineretului, București, 1958, 416 p.
7. BÂRNA, VLAICU, **(Studiu introductiv la romanul „Drumul cel mare“)**, p. 5–13.
8. A.P., **(Recenzia cărții „Drumul cel mare“)**, Iașul Literar, 1959, p. 4.
9. RICU GHEORGHE, **(Recenzia cărții „Drumul cel mare“)**, Scrisul Bănățean, Timișoara, 1959, p. 7.
10. MIRCEA, C., **(Recenzia cărții „Drumul cel mare“)**, Steaua, Cluj, 1959/7, p. 93–94.
11. CRIȘAN, V., **Viața și boala lui Csoma Alexandru Körösi (1784–1842)**, În: Comunicările Societății științelor medicale din R.P.R. Istoria medicinei. Rezumatele comunicărilor din 1956–1961. București, 1961, p. 126.
12. KORDA ISTVÁN, **Statuia unui transilvănean într-un templu japonez**, Magazin Istoric, București, 1968/6, p. 24–25.
13. HOLLÓ ERNŐ, **Din Chiuruș în... Himalaia**, Cuvîntul nou, Sfîntu Gheorghe, 22 martie 1969, p. 6–7.
14. * * * **Festivități prilejuite de întîmpinarea a 185 de ani de la nașterea lui Körösi Csoma Sándor**, Cuvîntul nou, Sfîntu Gheorghe, 5 aprilie 1969, p. 10.
15. DEBRECZY SÁNDOR, **„Nu moare cel ce-și cheltuiește viața și comorile pentru milioane“**, Cuvîntul nou, Sfîntu Gheorghe, 12 aprilie 1969, p. 7.
16. * * * **Un secui pe „Acoperișul lumii“**, Cuvîntul nou, Sfîntu Gheorghe, 12 aprilie 1969, p. 6.
17. * * * (Placă comemorativă, Aiud, Inaugurată la: 27 aprilie 1969). Text: **„În această școală a învățat marele savant orientalist de renume mondial, Körösi Csoma Sándor, 1784–1842, primul om de știință european care a cercetat cultura tibetană. S-a așezat această placă cu ocazia a 185 de ani de la naștere.“**
18. SLUȘANSCHI, DAN, **Fișe pentru un dicționar al orientaliștilor români**, Tribuna României, București, 1 ianuarie 1974, p. 7–10.
19. TEBEICA, V., **Alexandru Csoma**. V.T.: Români pe șapte continente, București, Sport-Turism, 1975, p. 367–368.

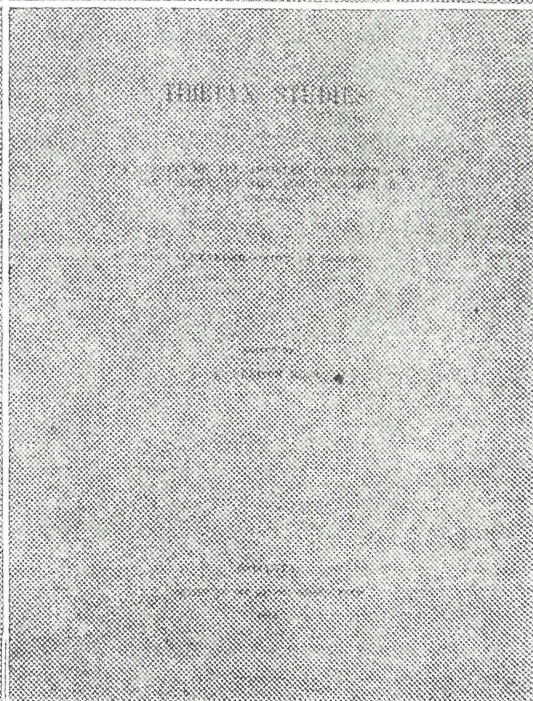
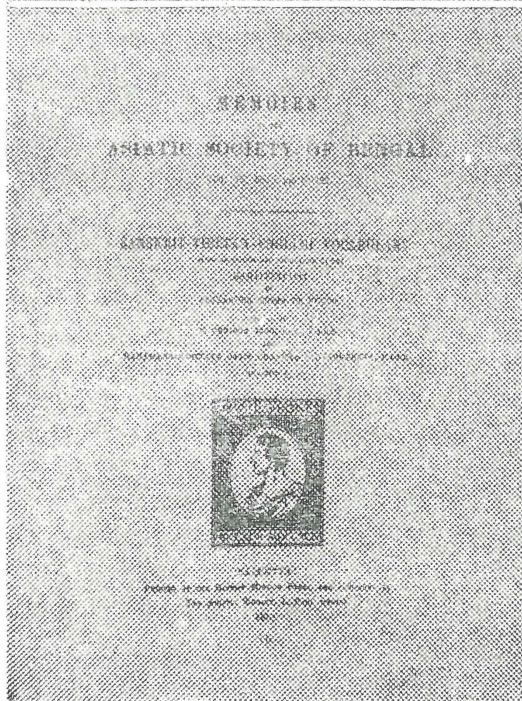
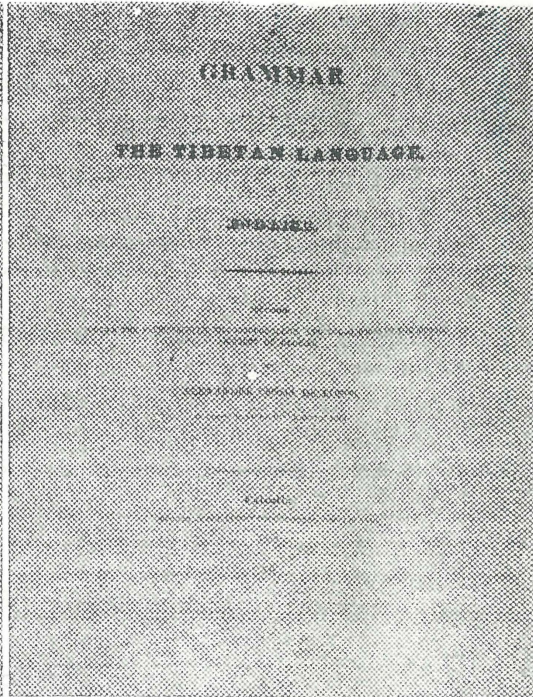
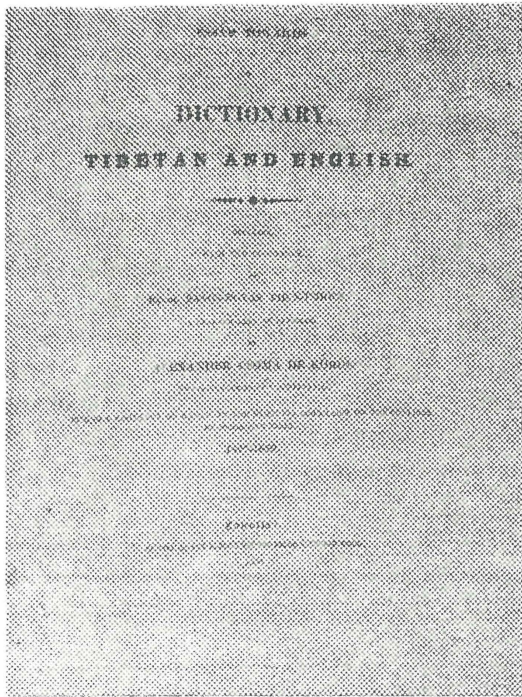
20. MAGYARI LAJOS, *Jurnalul lui Csoma Sándor*, Poem, trad. Ilie Ivănuș, în: *Magyari Lajos, Csoma Sándor naplója*, Debrecen, 1976, 1978.
21. IVĂNUȘ, ILIE, *Jurnalul lui Sándor Körösi Csoma*, Foaia Noastră, Gyula, 1977/1, p. 4.
22. ANDRONIC, ALEXANDRU, *In memoriam*. (Gânduri pentru Alexandru Csoma din Chiuruș – La împlinirea a 200 de ani de la naștere – 1784–1984). Poezie, manuscris, Biblioteca Muzeului din Sfintu Gheorghe, Datată la Covasna, 27 iulie 1983.
23. * * * *Körösi Csoma Sándor (1784–1842), 200 ani de la nașterea lingvistului și orientalistului maghiar din Transilvania*. (Viața și activitatea, bibliografie), în: *Aniversările culturale 1984*, vol. 1. Biblioteca Centrală de Stat a Republicii Socialiste România, Prezentări bibliografice, ianuarie–iunie, București, 1983 (XXII), p. 258–67.
24. ZÁGONI JENŐ, *Körösi Csoma Sándor (1784–1842)*, *Contemporanul*, București, 30 martie 1984, p. 5.
25. VARGYASI MIKLÓS, *200 de ani de la nașterea lui Körösi Csoma Sándor*, *Cuvintul nou*, Sfintu Gheorghe, 4 aprilie 1984, p. 3.
26. ZÁGONI JENŐ, *Körösi Csoma Sándor*, *România Pitorească*, București, 1987, Nr. 10, p. 14–15.

KÖRÖSI CSOMA SÁNDOR A TIBETI FILOLÓGIA MEGALAPÍTÓJA

(Kivonat)

Az első Körösi Csoma vonatkozású román nyelvű tanulmány szerzője a neves nyelvész és utazó életét, munkásságát és az utókor emlékezetét mutatja be, kiemelve annak romániai visszhangját.

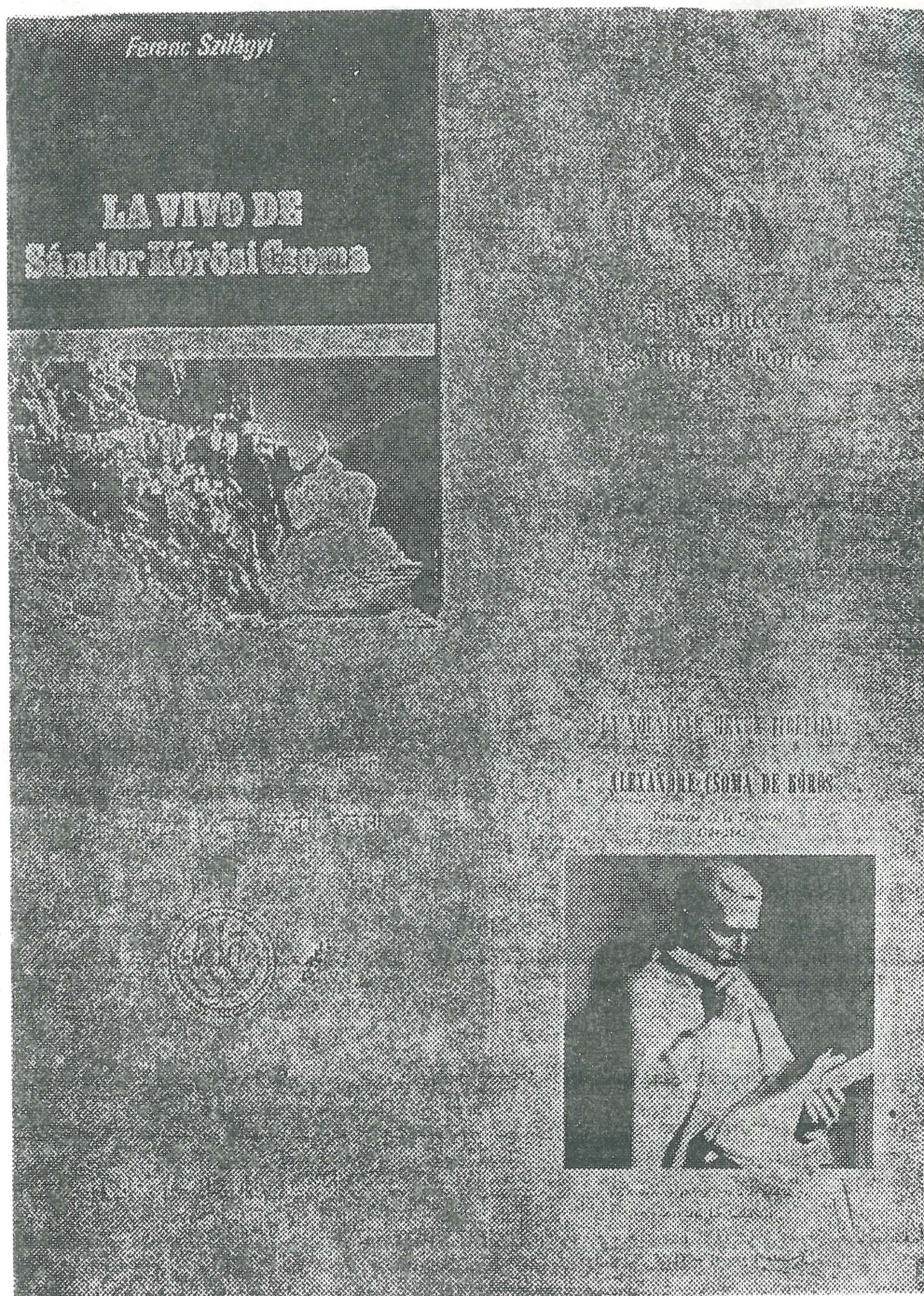
A dolgozat végén bibliográfiát találunk, amely az 1830 és 1987 közötti időszak román nyelvű Csoma vonatkozású cikkeinek és szépirodalmi alkotásainak időrendi felsorolását tartalmazza.

Din operele principale ale lui Körösi Csoma Sándor.

Lucrări despre Kőrösi Csoma Sándor editate în România.

Lucrări despre Körösi Csoma Sándor editate în străinătate